

## Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, det särskilda ungdomshemmet Brättegården

---

**Inspektionen i korthet:** JO inspekterade under våren 2021 fyra av SiS särskilda ungdomshem. Inspektionerna visar att den fördelning av ungdomar mellan SiS olika ungdomshem som myndighetens placeringsenhet gör påverkar de enskilda hemmens förutsättningar att bedriva sin verksamhet och ungdomarnas möjlighet att få lämplig vård. Det har vid inspektionerna också kommit fram att LVU- och LSU-ungdomar vårdas tillsammans. JO avser att följa upp dessa frågor vid en inspektion av SiS placeringsenhet under hösten 2021.

Vid granskningen har det uppmärksammats situationer när ungdomar hålls fast av personal och att SiS då fattar beslut om avskiljande. Det rör sig om situationer när ingripandet avbrutits efter en kort stunds fasthållning därför att ungdomen lugnat ned sig och han eller hon inte har förts till ett särskilt rum för avskiljande. JO uttalar att bestämmelserna om avskiljande i LVU respektive LSU inte är tillämpliga i dessa fall utan att det handlat om situationer som faller inom ramen för nödrätten. Därför ska beslut om avskiljande inte fattas utan det inträffade bör rapporteras som en incident. Om ungdomen däremot har förts till ett utrymme där han eller hon är skild från andra intagna och det inte längre är nödvändigt med ett fysiskt ingripande, är det fråga om ett avskiljande som omfattar hela händelseförloppet.

JO uttalar vidare att SiS har en skyldighet att se till att de särskilda ungdomshemmen är utformade på ett sådant sätt att personalen har en faktisk möjlighet att hålla en ungdom i avskildhet. Bristande utformning, t.ex. brist på rum för avskiljande eller problem med långa avstånd till sådana rum, får aldrig leda till att personalen ser sig tvungen att vidta åtgärder som inte har stöd i LVU och LSU. JO drar slutsatsen att Brättegården tycks vara i behov av fler rum för avskiljande.

### Inspektionens genomförande

JO Thomas Norling beslutade den 26 januari 2021 att ge föredraganden Lars Olsson i uppdrag att inspektera Statens institutionsstyrelse (SiS), särskilda ungdomshemmet Brättegården. Vid inspektionen deltog även föredragandena Eva Fridén och Simon Törnvall (protokollförare).

Som en del i inspektionen genomfördes den 29 och 30 mars 2021 telefon- och videosamtal med ungdomar och personal vid hemmet. JO:s medarbetare gjorde vidare en översiktlig granskning av beslut rörande de särskilda befogenheterna avskiljande och vård i enskildhet, incidentrapporter vid hemmet samt av

informationsmaterial som riktats till ungdomar. Vidare samtalade JO:s medarbetare med tre ungdomar och med fem anställda.

En avslutande genomgång hölls den 30 mars 2021 där företrädare för ungdomshemmet Brättegården gavs möjlighet att kommentera de iakttagelser som JO:s medarbetare gjort under samtalen med personal och ungdomar. Vid den avslutande genomgången deltog institutionschefen AA, biträdande institutionschefen BB, avdelningsföreståndarna CC, DD, EE och FF, chefen för behandlingsenheten GG, rektorn HH, samt JJ juristen från SiS verksamhetskontor ungdomsvård söder.

### **Inspektionens syfte**

Inspektionen är en del av JO:s verksamhet för att förebygga tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning av frihetsberövade personer, Opcat-verksamheten.

Opcat är den engelska förkortningen av ett protokoll till FN:s tortyrkonvention (Optional Protocol to the Convention against Torture). Länder som anslutit sig till protokollet har förbundit sig att inrätta ett nationellt besöksorgan som regelbundet besöker platser där personer kan hållas frihetsberövade. I Sverige har JO tilldelats detta uppdrag. Information om JO:s Opcat-verksamhet finns på JO:s webbplats.

Inom Opcat-verksamheten genomför JO under första halvåret 2021 ett särskilt projekt om trygghet och säkerhet vid SiS särskilda ungdomshem. Inom ramen för projektet inspekterades fyra ungdomshem. Förutom Brättegården, genomfördes Opcat-inspektioner av de särskilda ungdomshemmen Sundbo (dnr O 9-2021), Vemyra (dnr O 10-2021) och Fagared (dnr O 11-2021).

Det särskilda ungdomshemmet Brättegården har inte tidigare inspekterats av JO. En inspektion av Brättegården aviserades av JO Thomas Norling i ett uttalande i protokollet från Opcat-inspektionen av det särskilda ungdomshemmet Långanäs (dnr O 57-2019).

### **Uttalanden av JO Thomas Norling med anledning av inspektionen**

I anslutning till protokollet finns uttalanden av JO Thomas Norling.

### **Iakttagelser vid inspektionen**

Vid inspektionen gjorde JO:s medarbetare i huvudsak följande iakttagelser.

#### **Organisation och uppdrag**

Det särskilda ungdomshemmet Brättegården ligger utanför Vänersborg i Västra Götalands län och tillhör SiS verksamhet ungdomsvård söder. Hemmet har i uppdrag att ta emot icke skolpliktiga flickor och pojkar med psykosocial problematik, psykisk ohälsa samt kriminalitet och missbruk. Det finns ca. 170 anställda hos hemmet.

Enligt SiS verksamhetsplan för 2021 har hemmet 32 platser fördelade på fem låsbara avdelningar. Av platserna är 30 avsedda för ungdomar som vårdas med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU (nedan benämnda LVU-ungdomar). Det finns 2 platser avsedda för ungdomar som verkställer straff med stöd av lagen (1998:603) om verkställighet av slutna ungdomsvård, LSU (nedan benämnda LSU-ungdomar).

*Avdelningen Frida* är en behandlingsavdelning för flickor med fem platser för LVU-ungdomar och två för LSU-ungdomar. Hemmets övriga avdelningar har platser för LVU-ungdomar. *Avdelningen Höjden* har sju platser för flickor varav fyra akutplatser och tre behandlingsplatser. *Avdelningen Kullen* är en behandlingsavdelning med fyra platser för flickor. *Avdelningen Viken* är en behandlingsavdelning med sju platser för flickor. *Avdelningen Birger* är en behandlingsavdelning med sju platser för pojkar.

Under inspektionen kom det fram att hemmet sedan januari 2021 har en ny *öppen avdelning, Sanden*, med fyra platser. Avdelningen används för utslussning av ungdomar och för ungdomar som behöver övernatta om tvångsvården upphör.

Vid tidpunkten för inspektionen vårdades flickor och pojkar tillsammans på *avdelningarna Kullen och Sanden*.

JO mottog en beläggningslista för hemmet den 23 mars 2021. Enligt listan var 25 ungdomar intagna i hemmet, varav 2 vistades utanför institutionen. Av de intagna var 24 LVU-ungdomar och 1 LSU-ungdom. Vidare vårdades 3 ungdomar i enskildhet.

#### Verksamheten på avdelningen Kullen

*Avdelningen Kullen* tar sedan 2019 emot ungdomar med särskilda vårdbehov. I samtal med JO:s medarbetare uppgav personal att urvalet av ungdomar sker enligt följande:

En psykolog på SiS huvudkontor screenar intagna på myndighetens alla ungdomshem för att se vilka som skulle kunna tillhöra målgruppen för avdelningens verksamhet. Verksamheten på avdelningen riktar sig till de ungdomar som har neuropsykiatriska eller psykiatriska diagnoser och har varit utsatta för många tvångsåtgärder. Ungdomarna har som regel även stora problem i sitt sociala samspel med andra och de är utagerande samt våldsamma. Av ungdomarna som väljs ut görs sedan ytterligare ett urval av de som anses ha störst behov av att få en plats på avdelningen.

Institutionschefen på Brättegården och föreståndaren på *avdelningen Kullen* är delaktiga i diskussionerna om vilka av ungdomarna som slutligen ska tas emot på avdelningen. Hittills har det inte uppstått någon situation där hemmet motsatt sig att ta emot en ungdom.

Det finns inga riktlinjer om hur länge en ungdom bör vara placerad på avdelningen, men frågan om vistelsens längd diskuteras med socialtjänsten i den unges hemkommun i samband med placeringen.

I samtal med personal kom det fram att ungdomarna på avdelningen inte blir "färdigbehandlade" på samma sätt som andra ungdomar som är placerade på SiS särskilda ungdomshem, men när ungdomarna skrivs ut från avdelningen är deras behov klarlagda. Uppemot 85 procent av ungdomarna som vårdats på *avdelning Kullen* skrivs ut till boenden enligt lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS-boenden.

Enligt en SiS-utvärdering av verksamheten vid *avdelning Kullen* under 2019 fattades mycket få beslut om avskiljanden och om vård i enskildhet under det året.<sup>1</sup> Vid granskningen av incidentrapporter, beslut om vård i enskildhet samt beslut om avskiljande noterade JO:s medarbetare att beslut om avskiljanden och vård i enskildhet hade ökat kraftigt under 2020.

Vidare noterades att situationen på avdelningen under sommaren 2020 varit mycket orolig. I samtal med JO:s medarbetare uppgav personalen att det bl.a. förekom flera fall av självsador bland ungdomarna på avdelningen under den perioden. Självskadebeteendet spreds mellan ungdomarna bl.a. på grund av att de kunde hålla kontakt med varandra genom sociala medier.

I samtalen kom det vidare fram att flera av ungdomarna togs in på avdelningen strax före sommaren 2020 och att det blev en för stor förändring för dem när många ordinarie anställda gick på sommarledighet. Avdelningens sommarvikarier var oerfarna och hade enligt personalen introducerats alltför sent i arbetet på avdelningen. Detta bidrog till att ungdomarna kände sig oroliga inför de förändringar som sommaren skulle komma att innebära. Inför sommaren 2021 är det mer erfarna sommarvikarier som successivt introducerats i arbetet på avdelningen. Vidare har hemmet begärt en platsreduktion så att avdelningen inte kan ta emot lika många ungdomar som under förra sommaren. Personal och ledningen vid hemmet tror därför inte att förra sommarens oroligheter kommer att upprepas.

Placeringsavgiften för en kommun för ett vårddygn på *avdelningen Kullen* är 13 800 kr, vilket ska jämföras med avgiften för en ordinarie behandlingsplats på en läsbar avdelning som är 8 600 kr.<sup>2</sup> Avdelningen utgör enligt hemmet en

---

<sup>1</sup> Genomlysning av arbetet på avdelning Kullen under 2019, 2020-06-17, SiS dnr 1.1.3-2463-2020

<sup>2</sup> Statens institutionsstyrelses föreskrifter om vårdavgifter för ungdomar som vistas vid särskilda ungdomshem med stöd av 3 § lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) m.m., SiSFS 2020:1.

förebild för SiS pågående satsning att inrätta särskilt förstärkta avdelningar, SFA, med högre personaltäthet och färre intagna.<sup>3</sup>

### Ungdomars trygghet och säkerhet

Ungdomarna uppgav i samtal att personalen på vissa avdelningar är otydliga mot dem i fråga om vilka regler som gäller. Otydligheten leder i många fall till konflikter mellan ungdomarna och personalen. Ungdomarna uppgav även att det på vissa avdelningar kan vara svårt att få kontakt med personalen eftersom de oftast sitter inne på sitt kontor och inte är ute på avdelningen tillsammans med dem. Det kom även fram att det finns ungdomar som upplever att de saknar någon i personalen som de kan tala med om sådant som är jobbigt.

I samtalen beskrev ungdomar också att de på nätterna behöver banka på en låst sektioneringsdörr om de vill påkalla personalens uppmärksamhet, och att det kan ta flera minuter innan personalen reagerar. På några av hemmets avdelningar förekommer det att ungdomarna rör sig utanför sina bostadsrum om nätterna och även att de röker inomhus.

På en av avdelningarna hade det vid tiden för inspektionen varit en hög personalomsättning och där fanns många nyanställda vikarier. I samtal med ungdomarna kom det fram att det fanns de som kände sig otrygga och att situationen på avdelningen upplevdes som stökig. Samarbetet och kommunikationen personalen emellan fungerade inte särskilt bra. Det var enligt ungdomarna bättre stämning på andra avdelningar där personalen verkade vara mer intresserade av att jobba med ungdomar.

I samtalen med ungdomarna kom det fram uppgifter om att personalen inte alltid var uppmärksamma på om ungdomar som är i en konflikt kom i kontakt med varandra. Uppmärksamheten hade bidragit till att det uppstått slagsmål. En av ungdomarna uttryckte att personalen behöver få bättre utbildning i att hantera ungdomar som har problem med impulsivitet och att bli utsatta för tvång, för att kunna förebygga att liknande våldsamma situationer uppstår.

Vidare kom det fram att personalen i samband med fysiska incidenter inte alltid tillämpar vad som står i ungdomarnas trygghetsplaner (ett dokument där det anges hur ungdomarna vill bli bemötta om en konfliktsituation inträffar). I ett fall hade en manlig anställd lagt sig på en flicka under en incident, trots att det i hennes trygghetsplan hade angetts att detta inte fick förekomma. Detta skulle ha skett ytterligare en gång. En av ungdomarna som JO:s medarbetare samtalade med uppgav att hon sett andra ur personalen behandla ungdomar illa. Exempelvis stukade en annan intagen foten i samband med ett avskiljande

---

<sup>3</sup> Se t.ex. SiS budgetunderlag 2022–2024, s. 26.

någon vecka innan JO:s inspektion. Vid ett annat tillfälle ingrep inte personalen när en av ungdomarna fysiskt angrep en annan, trots att de hade en sådan möjlighet.

I samtal med personalen kom det fram att vissa avdelningar i hemmet aktivt försöker minimera risken för att det ska uppstå situationer som är otrygga för ungdomarna genom att se till att ordinarie personal finns schemalagd på alla arbetspass. De dagar när det saknas sådan personal får erfarna vikarier och anställda med chefsbefattning istället tjänstgöra på avdelningen. Finns det ungdomar på avdelningen som har ett stort våldskapital och personalen märker att något är på gång, så försöker de vara mer närvarande bland ungdomarna ute på avdelningen för att hindra att det inträffar någon allvarlig incident. Inträffar det ändå någon incident så går det att i efterhand splittra ungdomsgruppen och placera de inblandade ungdomarna på olika avdelningar, eller på andra ungdomshem.

Enligt personal på *avdelningen Kullen* förekommer det där periodvis våldsamma situationer. Omfattningen varierar beroende på vilka ungdomar som finns på avdelningen och hur de kommer överens med varandra. Enligt personalen är det vanligt att ungdomarna i en inledningsfas av placeringen har svårt att hantera den förändring som det innebär att komma till en ny avdelning. Det kan leda till att det uppstår många situationer när avskiljande blir nödvändigt. Genom att lära känna ungdomarna och för att förstå dem kan en tillitsfull relation byggas med dem och det går lättare att förebygga uppkomsten av våldsamma situationer. Ungdomarnas trygghetsplaner är enligt personalen också ett bra verktyg för att undvika sådana situationer.

Enligt personalen förekommer det att hemmet tar emot skolpliktiga flickor, ibland så unga som 13 år. Detta ansågs som olyckligt. Det fördes fram att risken är stor att de unga flickorna blir utnyttjade av de äldre ungdomarna och även för att de påverkas av de äldre flickornas negativa känslor, s.k. affektsmitta. Ungdomarna på hemmets olika avdelningar träffas normalt sett inte, förutom i skolan eller om det anordnas någon särskild aktivitet som t.ex. en fotbollsmatch mellan avdelningar.

Vid inspektionen var det en pojke och två flickor placerade på *avdelningen Sanden*. Enligt personalen hade ungdomarna möjlighet att umgås tillsammans på avdelningen och träffade varandra även i skolan. Det fanns personal på avdelningen under dagar och kvällar, samt sovande personal nattetid.

I samtal med företrädarna för hemmet kom det fram att SiS centrala beslut som går ut på att LVU-ungdomar ska skiljas från LSU-ungdomar inte avser de hem

som vårdar LSU-dömda flickor.<sup>4</sup> De placeras fortsatt tillsammans med LVU-placerade flickor (för närvarande i ungdomshemmen Brättegården och ett annat ungdomshem). Enligt personalen placeras en LSU-ungdom inledningsvis på en akutavdelning i sex till åtta månader. Därefter beslutar institutionschefen vilken behandlingsavdelning som är mest lämplig att placera ungdomen på. Personalen på en av avdelningarna som tar emot både LVU-placerade och LSU-dömda ungdomar uppgav att denna ordning är otillfredsställande. Avdelningen har endast haft en LSU-ungdom åt gången och de ungdomarna har ofta andra slags problem än LVU-ungdomar. Det kan t.ex. vara fråga om ett antisocialt beteende eller gängkriminalitet. Enligt personalen är LVU-ungdomarna ofta lättpåverkade och kan hamna i svåra situationer som medför att de kan bli mycket rädda. I ett fall omplacerades en LSU-ungdom för att hon hade en negativ inverkan på de övriga intagnas trygghet till den grad att vårdalliansen mellan ungdomarna på avdelningen och personalen förstördes. Personalen uppgav vidare att hemmet på ett bättre sätt borde utreda vilken problematik LSU-ungdomarna har. Är det fråga om gängkriminalitet innebär det ofta att de problem som uppstår är kopplade till maktstrukturer kring dessa ungdomar. Enligt personalen har det visat sig gå bra att blanda dömda ungdomar som har andra slags problem än gängkriminalitet med LVU-placerade ungdomar.

JO:s medarbetare tog även upp frågor kring vilka åtgärder som vidtas för att förebygga sexuella handlingar av personal mot ungdomar. I samtal med personal kom det fram uppgifter om att anställda vägrat att jobba ensamma med ungdomarna efter att två anställda vid Brättegården under senare år dömts för våldtäkt av ungdomar. Några av hemmets avdelningar tillämpar oskrivna regler som bl.a. går ut på att timvikarier inte får vara ensamma tillsammans med ungdomar, att manlig personal inte får vistas ensamma med flickor på deras rum, och att när personal samtalar enskilt med en ungdom ska de sitta så att andra i personalen som befinner sig på avdelningen kan se de samtalande. Enligt personal är det dock vanligt förekommande att någon ur personalen på egen hand kan ta med sig en ungdom på t.ex. en bilutflykt. Det kan vara en manlig såväl som en kvinnlig anställd som ensam åker iväg på en utflykt med en ungdom.

Personal framhöll att det är viktigt att vid nyanställning begära ett utdrag från belastningsregistret samt genomföra en noggrann referenstagning. Likaså är det viktigt att ha ett öppet samtalsklimat i arbetsgruppen och att våga tala om någon kollega beter sig på ett sätt som väcker misstankar.

---

<sup>4</sup> Enligt SiS skulle separeringen av de två vårdformerna bl.a. leda till ökad trygghet för ungdomar och anställda. Se SiS pressmeddelande *Två av SiS ungdomshem får en ny högsta säkerhetsnivå*, 18 januari 2021, <https://www.stat-inst.se/press/pressmeddelanden-nyheter/2021/tva-av-sis-ungdomshem-far-en-ny-hogsta-sakerhetsniva> (hämtat den 15 april 2021).

## Tvångsåtgärder

I samtal som JO:s medarbetare hade med personal och ungdomar, samt i den handlingsgranskning som genomfördes, kom det fram att hemmet varken hade tillräckligt med lokaler för avskiljande eller för vård i enskildhet. Enligt hemmets företrädare skapar denna omständighet problem i genomförandet av trygga och säkra tvångsåtgärder.

Det finns ett avskiljanderum på *avdelningen Frida*, men det används inte särskilt ofta. Ungdomarna lugnar sig oftast under transporten till rummet och avskiljandet kan då upphöra. Det andra avskiljanderummet finns på *avdelningen Höjden*. Hur ofta rummet används varierar och beror enligt personalen på vilka ungdomar som finns placerade i hemmet. Ibland används rummet flera gånger i veckan och i andra fall kan det gå flera månader mellan tillfällena. Under en del avskiljanden händer det att personalen håller fast ungdomen inne i avskiljanderummet. Personalen beskrev att man då samtalar med ungdomen, och att ungdomen blir ”uppsläppt” efter att ha lugnat ned sig.

*Avdelningen Kullen* saknar ett eget avskiljanderum. Ungdomar som ska avskiljas behöver därför transporterats till ett avskiljanderum på en avdelning som är belägen i en annan byggnad ca 150 meter bort. Det är vanligt att avskiljandet upphör innan personalen kommit fram med den unge till rummet. Det har enligt personalen även inträffat incidenter under transport av ungdomar till avskiljanderum. Vid ett tillfälle transporterade personalen en ungdom en lång sträcka i ett s.k. flygplansgrepp. De blev tvungna att lägga ned den unge på marken utomhus för att ny personal skulle kunna ta över transporten till avskiljanderummet. Enligt personalen förekommer det att avskiljanden på *avdelningen Kullen* genomförs i ungdomarnas bostadsrum eller i något tomt bostadsrum som finns på avdelningen. Personal beskrev att avskiljanden ofta är mycket kortvariga och sker genom att personalen håller fast den unge under ca en minut.

JO:s medarbetare granskade beslut om avskiljande enligt LVU som hade fattats av hemmet under perioden mellan den 1 december 2019 och den 2 april 2021. Något beslut avser en situation när personalen hållit fast ungdomen under kort tid i syfte att förhindra att ungdomen inte skadar sig själv eller andra. I ett fall hölls en ungdom fast mot golvet i sitt bostadsrum under 18 minuter. I flera fall har ungdomar också hållits fast mot en vägg, samt i något fall sittande i en stol och även liggande på mage i en säng i ett bostadsrum. I ett annat fall avskildes en ungdom genom att personalen låste dörren till den korridor där hon befann sig. Personalens avsikt var att transportera ungdomen till hennes rum, men transporten behövde avbrytas för att hon sparkade och slogs. Som längst har avskiljande pågått under 3 timmar och 50 minuter. Den ungdom som var föremål för åtgärden var placerad i ett avskiljanderum. I flera fall har ungdomar blivit föremål för upprepade avskiljanden under en relativt kort tid. I ytterligare ett fall handlade det om tre avskiljanden under en period om 9 timmar (1 timme och 28 minuter, 2 timmar och 38 minuter samt 1 timme och 38 minuter).



I flera fall anges det i besluten att personalen inte hunnit med att kontakta en sjuksköterska i samband med avskiljandet eftersom det rört sig om ett hastigt händelseförlopp. I ett fall hade någon sjuksköterska inte kontaktats trots att en ungdom som befann sig i ett avskiljanderum hyperventilerade tills han tappade medvetandet.

I slutet av mars 2021 vårdades de tre ungdomar som var placerade på *avdelningen Kullen* i enskildhet. I samtal uppgav personal att när två av ungdomarna på avdelningen vårdas i enskildhet innebär det per automatik även att ett beslut om vård i enskildhet fattas för den tredje ungdomen eftersom han eller hon då inte längre vistas gemensamt med någon av de båda andra. I samtal med personalen kom det fram att avdelningen inte har något uttalat mål att minska användningen av de särskilda befogenheterna avskiljande och vård i enskildhet. Personalen uppgav att längre perioder av vård i enskildhet, eller att flera eller alla intagna på avdelningen vårdas i enskildhet, inte nödvändigtvis är ett negativt sätt att arbeta på. Det kom även fram att det förekommer att ungdomarna på avdelningen har svårigheter att umgås i grupp. De kan då vårdas i enskildhet för att stävja att det uppstår situationer där de istället skulle bli avskilda. Personalen uppgav vidare att de försöker få ungdomar som vårdas i enskildhet att vara tillsammans med de andra ungdomarna på avdelningen. Ett beslut om vård i enskildhet innebär i praktiken att ungdomen är skild från övriga ungdomar inne på avdelningen. När han eller hon befinner sig utanför avdelningen finns det möjligheter att vara tillsammans med andra ungdomar t.ex. delta i skolan, åka och handla eller gå och träna. Det förekommer att ungdomar på avdelningen vill ha vård i enskildhet för att de tycker det är jobbigt att behöva umgås med andra och blir agiterade av det.

I samtalen med ungdomar kom det fram uppgifter om att de vårdats i enskildhet i ett vanligt bostadsrum. Ungdomar beskrev hur de under vården i enskildhet var hänvisade till en ringklocka för att påkalla personalens uppmärksamhet. En ungdom beskrev att det kunde dröja upp till en timme innan personal kom efter en påringning.

JO:s medarbetare granskade även beslut om vård i enskildhet enligt LVU som hade fattats av hemmet under perioden mellan den 1 december 2019 och den 1 mars 2021. Vid granskningen kom det fram att flera beslut om vård i enskildhet handlade om ungdomar som visat symptom på eller konstaterats bära på coronaviruset. I de flesta av dessa beslut redogörs inte för hur SiS övervägt möjligheten för ungdomarna att frivilligt distansera sig fysiskt från andra ungdomar.

## Personalens bemötande av de intagna

IVO har vid sin granskning av Brättegården särskilt uppmärksammat frågor om bemötande. IVO fann i ett beslut daterat den 22 januari 2021<sup>5</sup> att hemmets personal brast i bemötandet av inskrivna ungdomar. Vid en inspektion i juni 2020 hade IVO bl.a. observerat följande:

Vid IVO:s tillsyn av Brättegården har det framkommit att personalen har ett bristande bemötande mot inskrivna ungdomar. I enkäten inför inspektionen framkom att ungdomars känsla av trygghet i förhållande till personal och till övriga ungdomar samt personalens förmåga att skydda från kränkningar var riskområden. Vid inspektionen i juni 2020 uttryckte inskrivna ungdomar att de inte kände sig trygga med all personal. De uppgav att personalen inte var bra på att hantera konflikter och att det fanns personal som var hårdhänt och använde övervåld i samband med s.k. avskiljningar vilket bl.a. resulterat i att ungdomar fått skrapsår. Det hade även förekommit att personal uttryckt sig nedvärderande och kränkande. En ungdom berättade att det förekommit att personal skrikit ungdomar rakt i ansiktet vid bråk. En ungdom uppgav att personal tagit stryptag, och en annan berättade att personal slängt ner hen på marken och satt ett knä i ryggen. Uppgifterna från ungdomarna återfördes till institutionschefen i samband med inspektionen.

I IVO:s beslut redogörs även för den situation som uppstått under sommaren 2020 med bl.a. flera fall med svårt självskadebeteende i hemmet (se ovan under Verksamheten på avdelningen Kullen). IVO bedömde att det bristande bemötandet från personalens sida betydde att hemmets insatser inte levde upp till krav på god kvalitet och att verksamheten ska bygga på förtroende för och samarbete med den enskilde och utformas så att vistelsen i hemmet upplevs som meningsfull.<sup>6</sup> Hemmet redovisade därefter vilka åtgärder som vidtagits för att åtgärda bristerna, bl.a. att en enkät skulle utvecklas som skulle erbjudas till ungdomar samt att en organisationsförändring genomförts som bl.a. skulle leda till att riskbedömningar blir ”jämlika” och samverkan med externa parter blir kvalitetssäkrade. Vidare uppgav hemmet att de brister i bemötandet som kom till institutionschefens kännedom skulle utredas. En sådan utredning skulle framför allt kunna leda till att det går att identifiera vilka förbättringar som bör genomföras och vilka rutiner som de anställda behöver påminnas om. Vidare pekades på att om det kommer till institutionschefens kännedom att en anställd brustit i bemötandet mot ungdomar kan det leda till ”arbetsrättsliga följder” för den anställde.<sup>7</sup> IVO konstaterade i ett beslut den 22 mars 2021 att det inte gick att bedöma om åtgärderna var tillräckliga och aviserade att en uppföljande granskning kommer äga rum under 2021.<sup>8</sup>

---

<sup>5</sup> IVO:s dnr 3.2.2-23015/2020-33

<sup>6</sup> Se 3 kap. 3 § socialtjänstlagen samt 3 kap. 3 § socialtjänstförordningen.

<sup>7</sup> SiS dnr 1.7.3 04079-2020.

<sup>8</sup> IVO:s dnr 3.2.2-23015/2020-36.

I flera av samtalen som JO:s medarbetare hade med personalen i hemmet kom det fram uppgifter om situationer när någon kollega betett sig olämpligt. Det har då varit fråga om att någon anställd t.ex. använt ett olämpligt tonläge mot en ungdom och därigenom eskalerat en konfliktsituation. I sådana fall försöker de närvarande kollegorna att lösa av den som betett sig olämpligt och därefter samtala med honom eller henne. Avdelningsföreståndaren involveras endast om det visar sig att bemötandet av ungdomarna över tid inte blir bättre. Det har förekommit att vikarier fått sina anställningar avslutade efter att ha uppvisat ett dåligt bemötande mot ungdomarna. I samtal med personalen kom det även fram att flera av ungdomarna på *avdelningen Birger* hör till den kategori av personer som omfattas av LSS. Personalen på den avdelningen behöver därför tänka särskilt noga på hur ungdomarna bemöts. Det fungerar inte att skoja, vara sarkastisk eller att bemöta ungdomarna på ett sätt som de kan missuppfatta.

I samtal med ungdomar kom det fram uppgifter om att personalen på vissa avdelningar skrikit på dem så att de känt sig hotade, och att det framförallt är manlig personal som betett sig på det viset.

En utbildningsinsats genomfördes på *avdelningen Kullen* efter incidenterna med självsador sommaren 2020 (se ovan under rubriken Verksamheten på avdelning Kullen).

#### Personalgruppens sammansättning och kompetens

I samtal med personal kom det fram att det ställs högre krav på kompetens för personalen på *avdelningen Kullen* än på personalen vid hemmets andra avdelningar, på grund av de särskilda behov som ungdomarna har där. Det krävs inte någon högskoleutbildning för att få jobba som vikarie på avdelningen. Däremot behövs lämplig erfarenhet från liknande jobb på t.ex. LSS-boenden eller i annan habiliterande verksamhet. De nyanställda går sju introduktionspass på avdelningen tillsammans med erfarna kollegor. De får även tre dagars utbildning i konflikthanteringsprogrammet No power no lose, NPNL, i samband med introduktionspassen och en halv dags utbildning i suicidprevention, samt en introduktion i att arbeta med tydliggörande pedagogik (t.ex. bildstöd). Den ordinarie personalen på avdelningen är utbildade i traumamedveten omsorg, lågaffektivt bemötandet, motiverande samtal, samt olika slags funktionsnedsättningar.

SiS har satt samman ett utbildningspaket för den personal som ska tjänstgöra på de fyra särskilt förstärkta avdelningarna som kommer att inrättas på vissa av myndighetens ungdomshem. Personalen på *avdelningen Kullen* kommer under våren 2021 att få bl.a. specialiserad utbildning i motiverande samtal för funktionsnedsatta individer, utbildning i kognitiv beteendeterapi, samt utbildning i metod för funktionell analys i syfte att identifiera svåra situationer och en anpassad utbildning i NPNL. Timvikarierna på avdelningen får inte dessa extra utbildningar.

På en av hemmets avdelningar fanns det vid tidpunkten för inspektionen endast en anställd som hade utbildning i metoderna återfallsprevention och beroendelära. Ingen av vikarierna på avdelningen hade gått någon av utbildningarna. Personalen var av uppfattningen att fler anställda borde utbildas för att möta ungdomarnas behov av att få del av dessa behandlingsmetoder. Vidare uppgav de att det behövs ytterligare bemanning på avdelningen under kvällstid.

På en annan av hemmets avdelningar var det vid tidpunkten för inspektionen en hög omsättning på personal och det fanns ett behov av rekrytering. Det är enligt personalen svårt att hitta bra personer att anställa. Först när de nyrekryterade får gå introduktionspass på avdelningen visar det sig om de är lämpliga för arbetet och det har förekommit att nyanställda inte fått komma tillbaka efter att ha genomfört sina introduktionspass. Vid personalplanering försöker scheman läggas så att det alltid finns en kvinna i den tjänstgörande personalgruppen.

I samtal med personal kom det fram att en av hemmets avdelningar har en personalgrupp där medelåldern är runt 30 år, vilket är förhållandevis lågt. De flesta i gruppen är dessutom män. Personalen på avdelningen har framfört önskemål om att det behöver anställas fler kvinnor.

Enligt personalen förekommer det att nyanställda får sluta bl.a. på grund av att de inte passar in i personalgruppen.

### **Avslutande genomgång**

JO:s medarbetare redogjorde för sina iakttagelser vid inspektionen. I samtalet med företrädarna för det särskilda ungdomshemmet Brättegården kom huvudsakligen följande fram.

#### **Placeringen av ungdomarna i hemmet**

JO:s medarbetare frågade om hemmets syn på att det vårdas pojkar och flickor tillsammans på några avdelningar, t.ex. *Kullen*. Företrädarna för hemmet uppgav att det är tänkt att *avdelningen Kullen* fortsättningsvis enbart ska ta emot icke skolpliktiga flickor. Anledningen till att det placerats en pojke på avdelningen är att han passade in i avdelningens målgrupp.

Vidare frågade JO:s medarbetare företrädarna för hemmet hur det är tänkt att urvalet av ungdomar som ska placeras på *avdelningen Kullen* ska gå till i framtiden. De uppgav att institutionschefen tillsammans med en psykolog på SiS huvudkontor håller på att utarbeta en rutin för hur ungdomar som kan bli aktuella för en placering ska identifieras. Det är svårt att få till en lämplig konstellation på avdelningen eftersom SiS saknar erfarenhet av att bedöma hur ungdomar med bristande sociala förmågor kan matchas. Enligt företrädarna för hemmet kan socialtjänsten i ungdomarnas hemkommuner framföra önskemål om var en placering ska ske, men de är i övrigt inte inblandade i frågan om vilken avdelning en ungdom bäst passar på. Företrädarna för hemmet uppgav att *avdelningen Kullen* delar med sig av erfarenheterna i fråga om vårdmiljö,

arbetsmetoder, förhållningssätt och personalens kompetens till de övriga ungdomshem där SFA-avdelningar ska öppnas. I praktiken innebär detta att de övriga ungdomshemmen kommer att leverera verksamheter som liknar *Kullens*.

Vidare fick företrädarna för hemmet frågan om hur SiS beslut om att dela upp myndighetens ungdomsvård i LSU- och LVU-avdelningar påverkar Brättegården. De uppgav att beslutet överhuvudtaget inte påverkar hemmet. Förändringarna avser endast SiS avdelningar för pojkar. De uppgav vidare att efterfrågan på platser för flickor som är dömda till vård enligt LSU ökat stadigt under de senaste sju till åtta åren. Detta har påtalats för myndighetens ledning, vilket har lett till att det inrättats en LSU-plats för flickor på ett annat ungdomshem. Enligt företrädarna för hemmet är det numera vanligare att hemmet tar emot flickor som är dömda för våldsbrott eller gängrelaterad brottslighet än vad det var tidigare. Om de dömda flickorna inte kan vistas tillsammans placeras de ut på andra avdelningar. Enligt företrädarna för hemmet påverkas en sådan avdelnings ungdomsgrupp negativt när en LSU-ungdom placeras där. Ungdomshemmet kan inte erbjuda dessa ungdomar samma utbud av programverksamhet som erbjuds LVU-ungdomarna.

Vidare ställde JO:s medarbetare frågan om hur hemmet hanterar placeringar av skolpliktiga ungdomar. Enligt företrädarna för hemmet är ungdomarnas unga ålder i sig är inte något skäl för hemmet att neka någon en plats eftersom skolan kan erbjuda grundskoleutbildning för blandade åldersgrupper. Det kan däremot bli en utmaning att hantera många skolpliktiga ungdomar som anländer med kort framförhållning.

Företrädarna för hemmet uppgav på fråga att hemmet inte har något formellt uppdrag att ta emot särskilt vårdkrävande ungdomar. Däremot klarar hemmet vid behov av att hantera ungdomar som visar sig tillhöra denna kategori intagna. Om någon ungdom kräver mycket resurser kan hemmet begära en minskning av antalet platser, s.k. platsreduktion, för den aktuella avdelningen där han eller hon är placerad. Enligt företrädarna för hemmet flyttas flickor som drabbas av vårdssammanbrott i första hand till SiS särskilda ungdomshem Margretelund, avdelningen Arnhem, eller till det särskilda ungdomshemmet Ljungaskog.

Företrädarna för hemmet uppgav även att socialtjänsten i den unges hemkommun kontaktas om ungdomen råkar ut för en incident, placeras på en annan avdelning, eller om konstellationen av ungdomar på avdelningen ändrar karaktär (t.ex. att en flicka placeras tillsammans med en pojke).

#### Ungdomars trygghet och säkerhet

JO:s medarbetare frågade företrädarna för hemmet om det finns några skriftliga instruktioner eller rutiner för hemmets personal som avser att minimera risken för att anställda ska utsätta ungdomar för sexuella handlingar. De uppgav att det finns skriftliga rutiner, men att det även kan ha utvecklats muntliga rutiner och förhållningssätt på hemmets olika avdelningar. Hemmet strävar efter att personalen på avdelningarna ska vara jämnt fördelade utifrån kön. Det finns

inga särskilda rutiner om att timanställd personal ska undvika att gå in på ungdomarnas rum, eller att sådan personal inte får åka ut på egen hand med en ungdom. Hemmet försöker vid personalplaneringen ta hänsyn till var någonstans det är lämpligast att ny- eller timanställd personal sätts in. Om det inträffar en händelse där en ungdom anklagar någon ur personalen för sexuella handlingar så tas den personal som misstänks ur tjänst direkt. Hemmet tar hand om den drabbade ungdomen med de resurser som hemmet har tillhands, dvs. behandlingspersonal, sjuksköterska och läkare. Socialtjänsten i den unges hemkommun kontaktas. Företrädarna för hemmet uppgav vidare att Brättegården i större utsträckning än tidigare har börjat begära att tim- och visstidsanställda uppvisar utdrag ur belastningsregistret. Numera begärs sådana utdrag vid varje anställningstillfälle, dvs. även när någon som är anställd på viss tid påbörjar en ny period av anställning.

### Tvångsåtgärder

JO:s medarbetare frågade företrädarna för hemmet vilka möjligheter som finns att avskilja ungdomar. De uppgav att det finns avskiljanderum på *avdelningarna Frida och Höjden*. Behöver någon ungdom på en annan avdelning avskiljas måste personalen transportera honom eller henne till något av avskiljanderummen. Transporten utförs säkert och med värdighet genom att personalen använder metoden NPNL. Vanligtvis hinner den unge lugna ned sig på vägen till avskiljanderummet vilket medför att tvångsåtgärden upphör. Det förekommer att personalen i sådana fall tar med sig ungdomen till ett mer neutralt utrymme, t.ex. ett vardagsrum eller ett aktivitetsrum, tills situationen stabiliseras ytterligare. När det är fråga om mycket våldsamma situationer där det inte går att transportera den unge så håller personalen fast honom eller henne. Det finns möjlighet att avskilja ungdomar dygnet runt. Nattetid har det förekommit att hemmet begärt polishandräckning för att kunna verkställa ett beslut om avskiljande. Företrädarna för hemmet uppgav vidare att ungdomshemmet behöver lokaler för avskiljande på alla avdelningar. Hemmet är högt prioriterat i en pågående myndighetsövergripande översyn som SiS huvudkontor genomför i fråga om lokalförsörjning.

På fråga från JO:s medarbetare om hemmet har tillräckligt med lokaler för vård i enskildhet uppgav företrädarna att det endast finns en fullt utrustad sådan lokal som är belägen på *avdelningen Höjden*. Vård i enskildhet sker även i ungdomarnas bostadsrum. Om någon avdelning har beviljats platsreduktion går det att inrätta lokaler för vård i enskildhet där. Det är däremot inte alltid lokalerna i sådant fall har t.ex. ett pentry/litet kök. Företrädarna för hemmet uppgav vidare att det ingår i hemmets rutin för vård i enskildhet att planera för att det finns tillräckligt med personal för att sådan vård ska kunna bedrivas. JO:s medarbetare frågade företrädarna hur hemmet arbetar för att se till så att vård i enskildhet så snart det är möjligt upphör för en ungdom som är föremål för vården. Det fördes fram att en ungdom som vårdas i enskildhet som regel får gå i skolan och delta i aktiviteter tillsammans med personal utanför avdelningen.

Enligt företrädarna för hemmet är innehållet i vården viktigare än att den tid som en ungdom vårdas i enskildhet blir så kort som möjligt.

Med anledning av att antalet beslut om tvångsåtgärder ökat på *avdelningen Kullen* sedan 2020, frågade JO:s medarbetare om det tidigare angivna målet om att minska avskiljanden och beslut om vård i enskildhet på avdelningen finns kvar. Företrädarna för hemmet uppgav att det alltid är en strävan att minska antalet tvångsåtgärder och att miljön på avdelningen och resursförstärkningen kring ungdomarna i sig bidrar till att minska sådana åtgärder. Däremot blir det ofta turbulent på avdelningen i samband med in- och utskrivning av ungdomar.

### Bemötande

På fråga av JO:s medarbetare om hemmet vidtagit ytterligare åtgärder än de som hemmet redovisat med anledning av de brister i bemötandet som IVO identifierat uppgav företrädarna för hemmet att sådana frågor regelbundet lyfts i t.ex. ungdomsråd och i samtal med personal. Hemmet har inte fått något särskilt stöd från verksamhets- eller huvudkontoret för att komma tillrätta med de brister i personalens bemötande som uppmärksammats i IVO:s tillsyn.

Det är känt för företrädarna för hemmet att anställda på ungdomshemmet i vissa fall har bemött ungdomarna dåligt. Sådana händelser hanteras genom att avdelningsföreståndaren har en dialog med den anställda om hans eller hennes beteende. Ibland förekommer det att någon anställd även behöver coachning. Saken kan till sist komma att hanteras arbetsrättsligt.

JO:s medarbetare frågade om samma ordningsregler gäller på alla hemmets avdelningar. Företrädarna för hemmet uppgav att vissa övergripande regler t.ex. att ungdomarna inte får slåss eller kränka varandra gäller för hela hemmet. Däremot kan mer specifika regler, t.ex. om röktider, variera eftersom de olika avdelningarnas målgrupper och lokalernas utformning varierar.

Företrädarna för hemmet uppgav vidare att det är ett gott tecken att ungdomarnas klagomål om t.ex. mobbning ökat på senare tid. Det tyder på att de vågar att anmäla sådant de varit med om.

Protokollförare vid inspektioner var Simon Törnvall.

Justeras 2021-06-24

Gunilla Bergerén

## Uttalanden av JO Thomas Norling

Jag vill med anledning av de iakttagelser som redovisas i protokollet göra följande uttalanden:

### Placeringen av ungdomar i hemmet

Vid inspektionerna under våren 2021 har det kommit fram att de enskilda hemmen har mycket begränsade möjligheter att påverka vilka ungdomar som placeras där. Det har också kommit fram att hemmen kan ha svårt att initiera omplaceringar av ungdomar när det finns behov av det. Detta gäller särskilt för de ungdomshem som vårdar flickor eftersom det inom SiS, till skillnad från vad som gäller för pojkar, inte finns någon samordning för omplaceringar av flickor.

Av protokollet framgår att det i hemmet har placerats ungdomar som inte tillhör dess målgrupp. Exempelvis har skolpliktiga flickor placerats på hemmets flickavdelningar trots att målgruppen numera är icke skolpliktiga ungdomar. Det har också kommit fram att situationen på avdelningen Kullen periodvis har varit mycket ansträngd, vilket enligt hemmet delvis berott på vilka ungdomar som placerats där.

Om en ungdom placeras på ett ungdomshem som inte är lämpligt i förhållande till hans eller hennes behov, kan det på goda grunder antas att vården av ungdomen riskerar att bli lidande. Det är också ofrånkomligt att en placering av en ungdom kan komma att påverka andra ungdomars möjlighet till vård och behandling, om hemmets resurser behöver tas i anspråk för att ge vård till en ungdom som placerats där trots att hemmets verksamhet inte motsvarar hans eller hennes behov.

Vid inspektionerna under våren 2021 har det också kommit fram att det finns flera ungdomar vid ungdomshemmen som beskrivs tillhöra den krets av personer som omfattas av lagen (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade, LSS. Enligt ungdomshemmen placeras många av dessa ungdomar på ett s.k. LSS-boende när de skrivs ut från ett ungdomshem. Liknande uppgifter kom fram i samband med Opcat-inspektionen 2019 av det särskilda ungdomshemmet Långanäs (dnr O 57-2019). Placeringar av dessa ungdomar aktualiserar frågor om t.ex. hur SiS identifierar att en ungdom tillhör den kategori av personer som omfattas av LSS och hur vården av honom eller henne planeras och genomförs.

Mitt samlade intryck är att den fördelning av ungdomar mellan SiS olika ungdomshem som myndighetens placeringsenhet gör har relativt stor påverkan på såväl de enskilda hemmens förutsättningar att bedriva sin verksamhet som ungdomarnas möjlighet att få lämplig vård. Av den anledningen kommer jag att följa upp hur placeringar av ungdomar i SiS ungdomshem genomförs. Jag avser därför att under hösten 2021 genomföra en inspektion av SiS placeringsenhet vid myndighetens huvudkontor.



## LVU-ungdomar och LSU-ungdomar som vårdas tillsammans

I SiS verksamhetsplan anges att Brättegården är det enda ungdomshem som har ett särskilt uppdrag att ta emot flickor som dömts till slutna ungdomsvård.

I januari 2021 meddelade SiS att myndigheten beslutat att dela upp LVU- och LSU-avdelningar inom hela SiS. Att skilja på LVU-ungdomar och LSU-ungdomar ger enligt SiS ökade möjligheter till en säkerhetsnivå som är anpassad för respektive placeringsgrund och leder till ökad trygghet för både ungdomar och medarbetare. Enligt myndigheten innebär detta att vissa ungdomshem kommer att ha renodlade LSU-avdelningar.

Vid inspektionerna under våren 2021 har det kommit fram att det inom SiS inte finns någon avsikt att upphöra med att vårda flickor som verkställer straff enligt LSU tillsammans med flickor som vårdas enligt LVU. Jag har inte fått klart för mig varför det beträffande flickorna inte kommer att göras någon skillnad utifrån vilken grund som de frihetsberövats, men kan inte utgå från annat än att de grundläggande skälen för att inte vårda LVU-ungdomar och LSU-ungdomar tillsammans rimligen gör sig gällande med samma styrka oavsett om det gäller pojkar eller flickor.

Jag har tidigare uppmärksammat frågan om hur LVU-ungdomar vårdas tillsammans med LSU-ungdomar (dnr 6204-2018 och 7107-2018). Mot bakgrund av vad som kommit fram vid inspektionerna under våren 2021 finns det anledning för mig att följa upp frågan om LVU-ungdomar även fortsättningsvis kommer att vårdas tillsammans med LSU-ungdomar. Jag kommer att göra det i samband med den tidigare nämnda inspektionen av SiS placeringsenhet.

## Tvångsåtgärder

Enligt 2 kap. 6 § regeringsformen, RF, är var och en gentemot det allmänna skyddad mot bl.a. påtvingat kroppsligt ingrepp. Den enskildes skydd enligt bestämmelsen får begränsas genom lag (2 kap. 20 § RF). Av både LVU och LSU framgår att personalen vid de särskilda ungdomshemmen har befogenhet att vidta vissa i lag angivna tvångsåtgärder mot de unga som vistas vid hemmen.

Av 15 c § LVU framgår att en intagen ungdom, som vårdas på grund av eget beteende enligt 3 § LVU och vistas i ett hem för särskilt noggrann tillsyn, får hållas i avskildhet, om det är särskilt påkallat på grund av att han eller hon uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen. En motsvarande bestämmelse finns i 17 § LSU. Med avskildhet menas att en intagen hindras från att ha kontakt med andra intagna. För att en intagen ska anses avskild förutsätts att det sker genom en åtgärd från hemmets sida (se t.ex. JO 2008/09 s. 305).

Av 20 a § LVU framgår att tvångsåtgärder enligt bl.a. 15 c § LVU endast får användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden. Är mindre ingripande åtgärder tillräckliga, ska de användas. En tvångsåtgärd ska stå i rimlig proportion till vad som står att vinna med åtgärden och den nytta som

tvångsåtgärden kan ha för den enskilde. Om syftet med tvångsåtgärden kan tillgodoses genom någon mindre ingripande åtgärd, ska den åtgärden väljas. Motsvarande bestämmelse finns i 18 b § LSU.

Av 24 kap. 2 § brottsbalken framgår att om den som är berövad friheten rymmer eller sätter sig till motvärn med våld eller hot om våld eller om han eller hon på annat sätt gör motstånd mot någon under vars uppsikt han eller hon står, då denne ska hålla honom eller henne till ordningen, får det våld brukas som med hänsyn till omständigheterna är försvarligt för att rymningen ska hindras eller ordningen upprätthållas. I praktiken tillämpas denna bestämmelse om laga befogenhet att bruka våld i vissa situationer (den s.k. nödrätten) i samband med att intagna försöker avvika från hemmet, i samband med bråk och slagsmål mellan ungdomar och i samband med att barn och unga ska föras till ett rum för avskiljande (se prop. 2017/18:169 s. 55).

Inom ramen för min tillsyn har jag under en tid följt tillämpningen av de särskilda befogenheterna i LVU men också i lagen (1988:870) om vård av missbrukare i vissa fall, LVM. Jag har bl.a. uttalat att det naturligtvis inte får förekomma att det bland personalen på de särskilda ungdomshemmen utvecklas en uppfattning om att man, vid sidan av de särskilda befogenheterna i LVU, har andra oskrivna befogenheter som i realiteten innebär att personalen i strid med 2 kap. 6 § RF vidtar tvångsåtgärder mot de intagna ungdomarna. Det rör t.ex. situationer där personalen håller fast en ungdom i stället för att avskilja honom eller henne trots att förutsättningar för ett beslut om avskiljande föreligger (se mitt beslut i JO 2020/21 s. 489). SiS har att i varje enskilt fall säkerställa att en tvångsåtgärd som vidtas mot en ungdom har stöd i lag. Givet det som kommit fram under våren 2021 vid inspektionerna av bl.a. Brättegården, kan jag inte dra någon annan slutsats än att mitt beslut inte haft det genomslag i SiS verksamhet som jag har anledning att förvänta mig. Jag vill därför göra följande förtydligande.

Som JO tidigare har uttalat ingår det bland personalens uppgifter att se till att ordningen på hemmet upprätthålls (se t.ex. JO 2008/09 s. 305). Det ankommer således på personalen att ingripa för att t.ex. avvärja bråk, och personalen måste vid behov kunna ta en intagen åt sidan för att genom samtal försöka reda ut situationen. Även om ett sådant ingripande ibland måste göras med viss bestämdhet får detta ses som ett normalt led i ordningens upprätthållande.

Vid inspektionerna har mina medarbetare vid granskningen av beslut om avskiljande uppmärksammat situationer där ungdomar hållits fast av personal. Jag vill framhålla att ett avskiljande naturligtvis kan inledas genom ett sådant ingripande. Det som gör att jag här vill uppmärksamma dessa beslut, är det förhållandet att ingripandet avbrutits efter en kort stunds fasthållning utan att ungdomen förts till t.ex. ett rum för avskiljande eftersom, som jag tolkar besluten, han eller hon har lugnat ned sig. Enligt min mening är bestämmelserna om avskiljande i LVU respektive LSU inte tillämpliga i dessa fall. I stället har

det handlat om situationer som faller inom ramen för den tidigare nämnda nödrätten (se 24 kap. 2 § brottsbalken). Därmed ska det enligt min mening inte fattas ett beslut om avskiljande utan det inträffade bör rapporteras som en incident. Det rör sig således inte om ett avskiljande om en ungdom på väg till t.ex. ett avskiljanderum lugnar ned sig så pass mycket att det inte längre finns ett behov av att personalen håller fast honom eller henne. Om ungdomen däremot har förts till ett utrymme där han eller hon är skild från andra intagna och det inte längre är nödvändigt med ett fysiskt ingripande, är det fråga om ett avskiljande som omfattar hela händelseförloppet.

Jag noterar vidare att det av ett beslut om avskiljande framgår att en ungdom hållits fast i 18 minuter på golvet i sitt bostadsrum. Med anledning av den långa tid som ungdomen hölls fast av personal vill jag återigen påminna om mitt beslut om en situation där en ungdom hölls fast av personal vid det särskilda ungdomshemmet Tysslinge (se JO 2020/21 s. 489). En grundläggande princip inom all tvångsvård är att den ska bedrivas med respekt för den enskildes integritet. Det i protokollet beskrivna ingripandet framstår i sig som en allvarlig kränkning av den unges integritet, särskilt som det har genomförts i den unges bostadsrum där han eller hon har rätt att känna sig trygg. Enligt min uppfattning bör ett ungdomshem vid avskiljande, liksom vid andra tvångsåtgärder som t.ex. vård i enskildhet, använda sig av lokaler som är särskilt ämnade för ändamålet. Det är därför mindre lämpligt att använda något annat utrymme, som t.ex. ett bostadsrum eller en korridor i hemmet. Jag vill i det sammanhanget understryka kravet på att personalen under avskiljandet håller ungdomen under löpande uppsikt.

Vidare framgår det av protokollet att när en intagen ska avskiljas kan den unge behöva föras en längre sträcka för att komma till ett sådant rum. Jag vill framhålla att det är SiS skyldighet att se till att de särskilda ungdomshemmen är utformade på ett sådant sätt att personalen har en faktisk möjlighet att hålla en ungdom i avskildhet. Bristande utformning, t.ex. brist på rum för avskiljande eller problem med långa avstånd till sådana rum, får aldrig leda till att personalen ser sig tvungen att vidta åtgärder som inte har stöd i LVU och LSU, som t.ex. fasthållning. Av det som kommit fram vid inspektionen drar jag slutsatsen att Brättegården är i behov av fler rum för avskiljande.

Med anledning av vad som kommit fram vid denna och övriga inspektioner av SiS ungdomshem under våren 2021, utgår jag från att SiS omgående ser över tillämpningen av bestämmelserna i 15 c § LVU och 17 § LSU. Jag påminner dessutom om min uppmaning till SiS att vidta åtgärder i form av utbildningsinsatser och allmänna diskussioner om var gränserna för de särskilda befogenheterna går. Jag avser att fortsätta följa frågan. Jag vill även nämna att jag i ett särskilt ärende kommer att granska bl.a. hur bestämmelserna om avskiljande enligt LVM tillämpas vid SiS LVM-hem (dnr 2802-2020).

### Förebyggande åtgärder mot sexuella övergrepp

Av protokollet framgår att ledningen för hemmet har vidtagit vissa åtgärder för att förebygga riskerna för att ungdomarna ska utsättas för sexuella övergrepp. Även om hemmet har vissa skriftliga rutiner angående detta förefaller det finnas behov av att vidta åtgärder för att utveckla befintliga rutiner och göra dessa mer enhetliga.

Mot bakgrund av vad som kommit fram av protokollen från inspektionerna av ungdomshemmen Fagared (dnr O 11-2021) och Brättegården bör SiS se över vilka åtgärder som bör vidtas för att förebygga att sexuella övergrepp förekommer på hemmen. Jag avser att följa upp hur den frågan hanteras av SiS inom ramen för den fortsatta Opcat-verksamheten.

### Hanteringen av risk för smitta och sjukdom under pandemin

Vid inspektionen har det kommit fram att ungdomar som var befarat eller bekräftat smittade med coronaviruset har vårdats i enskildhet. Jag vill med anledning av detta påminna om mitt beslut om SiS åtgärder med anledning av covid-19 (dnr O 13-2020). I beslutet uttalar jag att utgångspunkten är att ett beslut om vård i enskildhet ska svara mot ett väl definierat vårdbehov hos den enskilde. Avsikten är inte att tvångsåtgärden ska tillgripas för att hantera en akut situation. Vidare uttalar jag att myndigheten ska ge en intagen med befarad eller bekräftad smitta de möjligheter som behövs för att han eller hon ska kunna ta det ansvar som åligger denne enligt smittskyddslagen (2004:168) att skydda andra mot smittrisk.

### Övrigt

Jag noterar att Inspektionen för vård och omsorg, IVO, avser att under 2021 följa upp frågor om personalens bemötande av ungdomar. Jag kommer att ta del av IVO:s granskning.

De övriga iakttagelser som redovisas i protokollet föranleder för närvarande inte några ytterligare åtgärder eller uttalanden från min sida.

2021-06-30

Thomas Norling